Rapport över metallsökning och provschakt vid Gustavsdal i Botkyrka i oktober 2022

Raä L2019:5675. Lst dnr 431-71220-2020. SHM 36997.

Av Martin Rundkvist, 14 oktober 2022, med ett bidrag av Emma Isaksson

2016 anmälde metallsökaramatören Robert Bytner att han hade hittat två holkyxor och ett mindre bronsfragment tillsammans i Tumba. Fragmentet visade sig senare tillhöra en holkmejsel. Typologiskt hör fyndkombinationen hemma i bronsålderns period V, som enligt kol-14-dateringar på bränt ben ur danska urnegravar varade 950-870 cal BC. Depåer med flera bronsåldersföremål är ovanliga i Mälardalen. 3-4 oktober 2022 ledde jag därför en efterundersökning av fyndplatsen i samarbete med Daniel Sahlén vid Stockholms Länsmuseum. Arbetsstyrkan bestod mest av arkeologistudenter från Stockholms Universitet.

Platsen ligger i en skogsbacke ovanför torplämningen Gustavsdal (icke registrerad), direkt ovanför den branta södra flanken av en skogklädd kulle. Denna del av Botkyrka är fattig på fornlämningar. Närmaste kända skärvstenshög och hällristningslokal ligger tillsammans 3,3 km norrut vid Älvesta. Just frånvaron av kända fornlämningar var förstås en förutsättning för att en detektorist skulle få hobbytillstånd för platsen. Vi genomförde 17 persontimmar metallsökning på och kring fyndplatsen tiotals meter i alla riktningar men fann bara enstaka 1900-talsföremål, bland annat patronhylsor från diverse jaktvapen.

I april 2020 hade jag besiktigat platsen men kunde då inte se något spår av Bytners igenfyllda grop. På de GPS-koordinater som han angivit grävde vi nu ett schakt på 3 x 3 m med två sidor orienterade åt kompassnorr. Vi skärslevsgrävde jorden i kvadratmeterrutor och sållade den genom 4 mm maskvidd. Enda artefaktfynden var en tegelflisa och en fönsterglasskärva, båda på bara några millimeter. Bytner hade återfyllt sin grop med de knytnävsstora stenar som täckte yxorna. Vi såg inget spår av den. Några fördjupningar i sterilens yta var i stället uppenbarligen rester efter gamla stubbar. Den gråbeiga mjälans yta låg 4-20 cm under markytan, mestadels knappt 10 cm.

Ett grundläggande problem med undersökningsupplägget var att vi hade att göra med felmarginalerna hos två GPS:er. 2016 mätte Bytner in depåfyndet med en felmarginal på några meter. Nu grävde vi på den plats som min GPS pekade ut, också med några meters felmarginal. Summan av de båda felmarginalerna är ca 5 m. Eftersom schaktet bara rymde en cirkel med 1,5 meters radie är det inte så konstigt att **vårt schakt verkar ha missat depågropen**. Bytner bor i Spanien och kunde därför inte hjälpa oss på plats, även om han mot förmodan skulle ha något decimeterexakt minne av depåns belägenhet sex år senare.

Sammanfattningsvis gjordes alltså **inga relevanta iakttagelser eller nyfynd**. Vår metallsökarinsats gör det dock troligt att det inte finns förhistoriska metallföremål kvar i närheten, om de inte är mycket djupare nedgrävda än Bytners fynd.

Schaktet sett från öster omedelbart före återfyllningen.

Med tillstånd från Emma Isaksson, som deltog i fältarbetet, återger jag här sammanfattningen från hennes C-uppsats från 2021 om fyndet, "Utmarksyxorna".

På en bergssluttning i Tumba hittades 2015 en depå från bronsåldern som innehöll två holkyxor från bronsåldern period V–VI och eggen av en holkmejsel (L2019:5675). Platsen var ovanlig då depåer i Mälardalen oftast finns placerade lågt i landskapet kopplat till någon typ av våtmark eller vattendrag. Syftet med denna uppsats är därför att förstå denna ovanliga depå och dess placering i bronsålderslandskapet.

För att svara på detta analyserades därför funktionen för Tumbadepåns föremål och varför de deponerats. Detta i relation till två andra depåer i närheten: en i Tullinge (period III) och en i Riksten (period IV/ början av period V). Depåernas plats i landskapet undersöktes mot fasta fornlämningar från bronsåldern, samt hur de låg i natur- och kulturlandskapet. Detta skedde genom att 1) föremålen bedömdes för spår som visade på användning. 2) Fornlämningar, som bedömdes vara från bronsåldern i KMR eller via en fältinventering av stensättningar och fornborgar, analyserades i qGIS. 3) Resultatet från GIS-analysen sattes i relation till ett större landskapsperspektiv där också vegetationsanalyser och boplatsspår togs i beaktande.

Resultatet visade att en av holkyxorna i Tumbadepån möjligen hade spår av kortvarig användning, medan användningsspåren på holkmejseln var tydligare. Användningsspår finns också på ena yxan i Tullingedepån, samt på yxan från Riksten. Yxorna och mejseln verkar därför ha använts innan deponeringen, även om denna användning verkar ha varit av mindre omfattning. Utifrån Lindblads (2011) studie om deponerade bronsyxor tolkas alla tre depåer som att yxorna efter någon viss symboliskt laddad aktivitet kopplat till träarbete deponerades i sin funktion som arbetsredskap.

Analysen av fasta fornlämningar visade att alla fornlämningstyper samlade sig i det undersökta områdets nordvästra del, mellan Hamra och Älvesta. I de övriga delarna av undersökningsområdet – Söder om Tumbadepån, Tullinge och Riksten – förekommer monumentala fornlämningar och nedläggande av depåer aldrig samtidigt om både tid och rum tas i beaktande. Detta leder till en tolkning av att deponering av yxor sker utanför bygden. I landskapsanalysen kan detta utanför kopplas till utmarksbruk.

För att förstå detta användes Noble (2017) arbete om hur relationen till skogen förändrades i och med neolitiseringen, samt Fahlander (2018), Skoglund (2012) och Wessman (2021) där träd och utmarksaktiviteter verkar få en rituell dimension under bronsåldern. Skogen ses här som något som har agens och som människan har en ömsesidig relation till. Detta kommer påverka den mänskliga
världsuppfattningen, och det vardagliga arbetet kopplat till träd och naturmiljön påverka kultur och kosmologi. Det är i detta sammanhang som deponerandet av yxor i utmarken ska förstås. Att relationen till skogen förändrades i och med att utmarksbruk började förekomma under senneolitikum, och då krävdes andra typer av ritualiserade beteenden än tidigare. Yxan blir en förutsättning i denna (nya) interaktion med skogen, och i och med att relationen är ömsesidig och delvis ritualiserad krävdes det att yxan deponeras efter att vissa mer symboliskt laddade aktiviteter ägt rum.

Eftersom utmarken också kan betraktas som en yttre zon eller det mer okända geografiska rummet blir också depåerna ett sätt för platsskapande och därigenom knyter utmarken närmare bygden (jmf Skoglund 2005:142).

Tumbadepån ligger i utmarken men på gränsen till bygden. Denna fysiska gräns kan ha varit kosmologiskt laddad och därför krävt en speciell typ av rituell aktivitet eller monument (jmf Thedéen 2004:82). Vilket depån i detta sammanhang kan betraktas som.

Resultatet i denna uppsats går inte att generalisera till alla bronsåldersdepåer. Det avviker från depåmaterialet i stort genom att dessa depåer i större utsträckning ligger på land i stället för I våtmark/vattendrag. För att ta reda på om det som här observerats är ett lokalt fenomen eller en ny kategori av depåer behövs mer forskning på större geografiska områden.